

Образованието – ключ за икономическо, социално развитие и решение на демографските проблеми

Това проучване се организира от Черноморски институт във връзка с изследване на демографските тенденции в България и в частност в Югоизточния планов регион, водени от разбирането, че влошаващите се демографски тенденции могат да бъдат преодоленни с промени в образователната система. В проучването могат да участват ученици и студенти, които имат мнение по въпроса и могат да ги споделят.

АНАЛИЗ - РЕЗЮМЕ

ОБРАЗОВАНИЕ – ДЕМОГРАФИЯ ИЛИ ДЕМОГРАФИЯ – ОБРАЗОВАНИЕ

В периода между последните две преброявания населението на страната е намаляло с 844 781 души, или с 11.5%. Резултатите показват, че средногодишният темп на намаление на година се увеличава от 0.7 през периода 2001 - 2011 г. на 1.2 през периода 2011 - 2021 година. *Намалението на населението в резултат на отрицателния естествен прираст е -501 хил.,* или 59.3% от общото намаление. Естественият прираст за всички години от периода между преброяванията през 2011 и 2021 г. е отрицателен, като най-голямо е намалението на броя на населението през 2021 година (-90 317 души). Останалите 40.7% от намалението се дължат на външната миграция, или броят на лицата, напуснали страната през периода 2011 - 2021 година (344 хил. души).

ОБРАЗОВАНИЕТО НЕ Е НАУЧАВАНЕ НА ФАКТИ, А ПО-СКОРО ОБУЧЕНИЕ НА УМА ДА МИСЛИ.

Айнщайн

Все пак е важно за какво мисли...

С благодарност към РУО на МОН Бургас

за съдействието при организиране на проучването.

За проблемите на демографията у нас се говори отдавна. Обсъжданията се водят на различни нива, МТСП изработва стратегии, планове, различни институции се включват в опити за преодоляване на демографската криза, но през последните години констатациите са еднотипни – населението намалява със сериозни темпове, обезлюдяването засяга все повече райони, застаряването на населението е устойчив процес. В периода между двете последни преброявания населението на страната е намаляло с 844 781 души, или с 11.5%. Безпристрастно статистиката констатира основните демографски характеристики /количествени показатели за население, разпределение по територии, разпределение по пол, ниво на образование, ниво на икономическо развитие /, без да излиза от обсега им и без да търси релациите между тях и други зони на обществения живот, които също имат отношение към демографията. Доколкото фактите съществуват в данните на НСИ, но са диференцирани и се разглеждат отделно и независимо и по никакъв начин не се интегрират, необходимо е да се направят интергрирани анализи, за да създадат общата картина, преди всичко да изведат на преден план причините и да потърсят общи

решения. Интегрираната аналитичната картина има други измерения и позволява да се създават корелационни зависимости – социална, образователна, икономическа, чрез които се откриват причините за съответствията и несъответствията.

Друг тип изследвания и проучвания, целенасочено провеждани в определени таргет групи, също биха помогнали да се изясни картината и се изведат проблемните зони на демографията. Много автори посвещават научни изследвания на демографията, търсейки обяснение на обичайните фактори – застаряване на населението, ниска раждаемост, миграция, но малко от тях отиват под повърхността и търсят отговорите в политиките на непряко свързаните с демографията системи, а още по-малко провеждат теренни проучвания, които отиват отвъд статистическите установени зависимости.

В теоретично обяснителен план негативните демографски тенденции в страната се свързват с настъпилите втори демографски преход в развитието на европейската популация, характеризираща се с намаляване на раждаемостта и на смъртността, стареене на населението, промени в ценностите по отношение на децата и семейството, разпадане на семейни и родови традиции и т.н. У нас върху тези процеси отрицателно въздействие оказваха настъпилите в края на миналия век политически и стопански промени в страната - разпад и преразпределение на собствеността, настъпилата криза в икономиката и функционирането на пазара на труда, обществената и духовната депресия, в които изпадна населението и т.н. Всички тези обстоятелства пораждаха голяма вълна от външномиграционни процеси, които се отразиха силно негативно върху демографското развитие на страната. Промените в демографското поведение на населението оказват въздействие върху функционирането на всички икономически, социални и духовни структури и особено при тяхната териториална организация. От своя страна, възникналите „функционални географски единици“ променят демографските и икономическите структури на населението в техните центрове и прилежащите към тях територии

Обикновено се разсъждава върху установените статистическите данни на НСИ, проблемите на демографията се свързват с раждаемостта, застаряването на населението, социалните неравенства и се правят аналогии с фактите в други страни, за да се докаже, че процесите в България не се различават от европейската средна статистика. Дълбоките причини за демографските проблеми остават там, където се намират, без да ги изведем на повърхността. А големите системи, свързани с причините за демографските проблеми са образователната и социалната. Образователната, свързана с подготовката на човешкия ресурс и социалната, свързана с реализацията на човешкия ресурс чрез пазара на труда. Ако се обсъжда образованието като фактор на демографските проблеми, то това стига до брой хора с определено ниво на образование по региони, брой хора с основно, средно или висше образование. Ако се обсъжда социалният аспект на демографията, то това стига до брой безработни и разпределението на безработицата по региони.

Статистиката генерира данни за брой/от нещо/, тя не осъзнава, че проблемите са по-дълбоки от броя хора ... Политиката генерира данни за процесите, поради което ще

се опитаме да обясним защо трябва да отидем отвъд бройките и да се обърнем към процесите, които ги генерират.

Ако считаме, че човешкият ресурс е основен фактор за устойчивото развитие със своя най-голям потенциал – знанията и уменията и от друга страна разпределението на човешкия ресурс по територии, възраст, пол, образование /но съотнесени към икономическото развитие/, и т.н. като фактори на демографията, то е от изключителна важност да разгледаме връзката образование - демография и да определим нейната резултатност като важен фактор за преодоляване на демографските проблеми. Инвестирането в хората и тяхното развитие е от съществено значение за постигането на устойчиво развитие в глобален мащаб. Ако формално определям трите основни стълба на устойчивото развитие - икономически, социален и околна среда, то е ясно, че във всеки един от тях ЧР, респ. образованието му, играе определяща роля. От участието на човешкия ресурс, а не само от разпределението му/ в различните икономически зони, от неговото ситуиране на пазара на труда се определя развитието на всички останали системи. Ето защо с важно въздействие върху демографските проблеми са регионалните политики, от които до голяма степен зависи разпределението на човешкия ресурс по територията на страната, както и с политиките по здравеопазване, отговорни за поддържането на устойчивост в това разпределение, т.е. разпределението на човешкия ресурс зависи от механизмите на взаимодействие между системите. Доколкото от образованието започва подготовката на ЧР, то се поставя в основата на това разпределение, респ. в оформянето на първичната демографска картина. Образованието е важен ресурс, който дава знания, умения и възможности за личен и професионален растеж и има дълготрайно въздействие върху средата и обществото като цяло.

Понякога казваме, че всичко започва с образование и в това има голяма доза истина. Образованието е:

Възпитание – ценности, привързаност към родния край /разбирай и регион/, родолюбие, отговорност към родители, към развитието и съзиданието, към бъдещето, създава среда на толерантност, уважение, емпатия, разбирателство. Образованието формира манталитет и поведение у младите хора, които се отразяват на тяхната гражданска активност, социална ангажираност, обществени ангажименти, нагласи за реализация и намерения за развитие в страната или навън, а това е свързано с демографията като резултатност, формира отношение на всеки индивид към националните ценности, формира национално самосъзнание, възпитава в родолюбие и в съпричастност към глобалните проблеми на човечеството, създава среда за възприемане и разбиране на функционирането на всички обществени системи

Знания и информация: предоставя знания и информация за различни области на знанието. Това включва академични дисциплини като математика, науки, езици, история, литература и много други. Образованието дава информация, но преди всичко за процеси и свързаност със събития, което прави възможно да се формира аналитичност.

Умения: професионални и преносими умения за успешно справяне с предизвикателствата в живота, за умения да се прави оценка, съпоставимост, съответствие Това включва умения като комуникация, проблемно мислене, критично мислене, сътрудничество, лидерство и много други. Тези умения са полезни не само в академичен контекст, но и в работата, личния живот и общуването с други хора.

Личностно развитие и самоусъвършенстване: помага за развитие на личности и постигане на самоусъвършенстване; предоставя възможността да изследваме своите интереси, да развиваме своите страсти и да преследваме своите цели. Образованието ни помага да развием самоувереност, самодисциплина и саморефлексия.

Възможности за професионално развитие: организира възможностите за професионално развитие и кариерно напредване. Какво да изберем – средно общообразователно, профилирано, професионално или висше? Къде ще се справим по-добре и ще бъдем по-успешни С висше образование и специализирани умения, имаме по-големи възможности за намиране на работа, повишаване на доходите и развитие на кариерата си. Образованието ни подготвя за конкретни професионални роли и ни помага да станем компетентни и успешни в тях и с тях.

Разширяване на хоризонтите: образованието отваря път на нови идеи, перспективи и възможности. То помага да се разбират различните култури, истории и традиции. Разширява перспективите и позволява адаптирането към различни ситуации и да се разбираме с хора от различни национални и исторически характеристики.. Образованието ни помага да станем граждани на света и да се ангажираме активно с обществото.

Припомнянето на тези факти е необходимо, защото всеки един от тях има съотнасяне с обществените процеси, а това от своя страна се свързва априорно и с демографските проблеми, които се явяват предизвикателство на днешния ден по отношение на развитие на регионите, неравенства от различно естество, национална идентичност и самочувствие, национално присъствие в европейски и международен контекст, демократичност в отношенията и разпределенията в т.ч. населението и неговото разпределение, проблемите на възпроизводството, застаряващо население, миграция и бедността, неравенствата в и др.

Релациите са доста сложни, но взаимовръзките трябва да бъдат изведени на повърхността, за да се намерят същностните, а не формалните зависимости.

Ето как:

Образование и /за/ устойчиво развитие: Образованието играе важна роля в насърчаването на устойчивото развитие, в което демографията е важен аспект. Чрез образованието е възможно преодоляването на бедността, намаляването на неравенствата, подобряване на здравеопазването и околната среда, намаляването на миграционните процеси, изграждане на мотивирано поведение и нагласи на младите хора и повишаване на активността им в обществените процеси. Устойчиво развитие без устойчиво присъствие на човешки ресурс е просто невъзможно, т.е. образованието като основен фактор на развитието се явява и основен фактор на демографията..

Достъп до образование и миграция: Образованието има сериозно влияние върху миграционните процеси. Хората, които са образовани и притежават специализирани умения, имат по-голяма възможност и вероятността да търсят възможности за работа и образование в други по-развити региони или държави е по-голяма. Това може да доведе до промени в демографската структура на различни местности и държави. От друга страна неравнопоставеността на образованието /като структура и съдържание/ също е предпоставка за миграция и възникване на демографско изкривяване. Тази взаимна обусловеност е изключително важна, когато се търсят причините и решенията на демографските проблеми

Качество на образованието и икономически растеж: Високото качество на образованието и достъпът до образователни възможности са свързани с по-високи нива на икономически растеж и развитие на обществото. Това може да доведе до повишаване на жизнения стандарт, намаляване на смъртността, повишаване на продължителността на живота и намаляване на натиска на демографски промени. Обратно ниско качество на образование предизвиква търсене на по-добри алтернативи, регионите, които не поддържат качествено образование или още по-лошо, където се закриват училища, постепенно обезлюдяват и дори изпадат от демографските статистики.

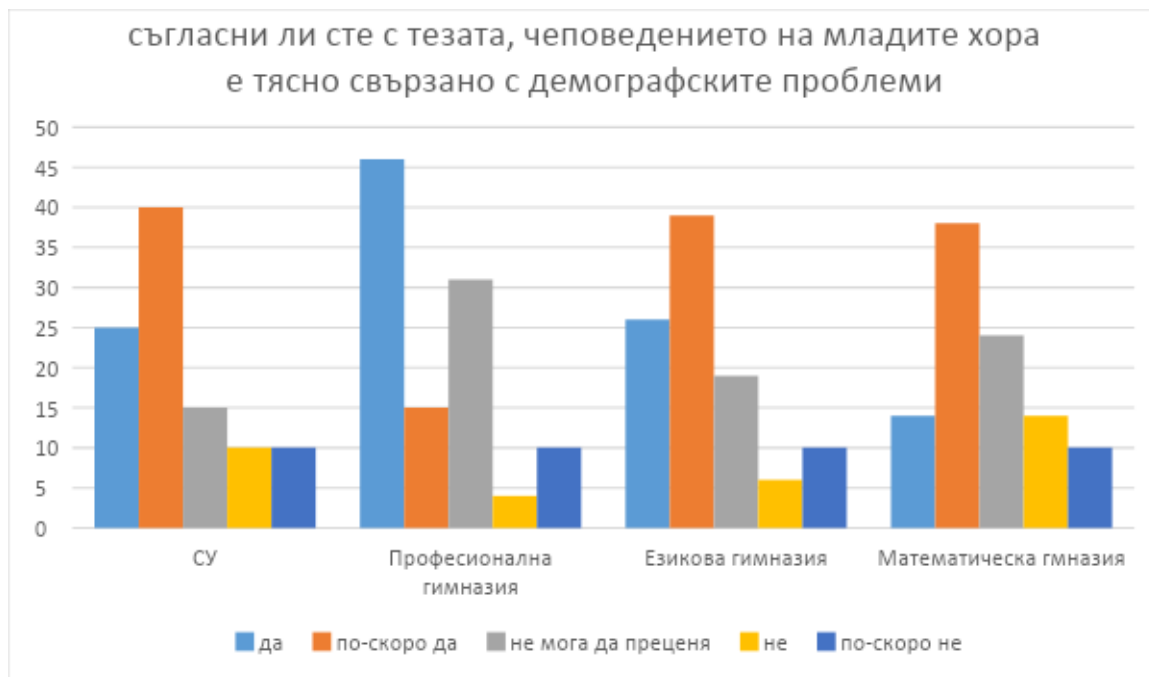
Ниво на образование и раждаемост: В среда с по-високо образование граждани се проявява тенденция на безсемейственост, особено при жените, води до по-късно влизане в брака, по-голям контрол върху репродуктивните решения и по-ниска желаност за големи семейства. Това може да доведе до намаляване на раждаемостта и балансиране на демографската структура, но ако то се свърже с други процеси, ако образованието изпълни своите възпитателни функции и доизгради или изгради отново ценностна ориентация, свързана с обществените процеси и проблеми, то би било възможно намаляване на този натиск върху демографията.

Разбирането на взаимната зависимост между образованието и демографията е от ключово значение за преодоляване на проблемите. То трябва да се проявява преди всичко на държавно и институционално ниво, където се определят стратегиите, плановете и мерките. И трябва да следва не само официалните статистики на преброяването, а да следи именно тези съотношения, които цитирахме по-горе. Защо? Защото статистиката показва фактите, не процесите. А процесите се изследват с конкретни проучвания на средата. Напр. проучване за отношението и разбирането на младите хора към обществените процеси, в т.ч. демографските, нагласата на младите хора да работят след средно или след висше образование, в т.ч. да работят или не въобще; предпочитания и професионалната ориентация на завършващите по отношение на бъдеща реализация и установяване на възможни преходи към икономически по-силни региони или задържане в по-слабо развити; установяване на тенденциите от вътрешна или външна миграция; въздействие на откриването и закриването на образователни структури върху демографското състояние. Важен е фактът, че хората в образователна възраст осъзнават проблемите, осъзнават, че тяхното поведение формира част от проблемите на демографията. Направихме изследване сред ученици от различни училища и различни градове, за да установим евентуално някакви закономерности: средно общообразователно училище, профилирана математическа гимназия, профилирана езикова гимназия, професионално училище. Ако в някои обсъждания се говори за връзка между образование и демография, то тя се търси в посока влияние на

демографията върху образованието – налице е проблем с обезлюдяването и образованието е потърпевшо от това, с последващо закриване на училища. Картината, която тази теза защитава се съдържа в следното: няма достатъчно деца, това води до невъзможност да се организира образование на децата на място, следва ниско качество на образованието поради необходимост от формиране на малобройни или смесени паралелки и в крайна сметка се стига до закриване на училища. Т.е. демографските проблеми, свързани с намаляване на населението, обезлюдяване на някои региони влияе отрицателно върху образованието.

Но взаимодействието на образованието и демографията би следвало да се разглежда и в обратния ракурс – влияние на образованието върху демографията. Според нас проблемът трябва да се разглежда от другата страна – има училище – има живот, има население, има вероятност да се организират работни места в зависимост от региона и характера на заетостта. Както бе казано по-горе връзката „Достъп до образование и миграция“ или „Качество на образованието – икономически растеж“ са важните фактори, които определят демографията и трябва да се проследяват и да се търсят модели за промяна. В последните години у нас бяха закрити много училища – не само че достъпът на децата до образование е затруднен, т.е. равен достъп отсъства, но със закриване на училищата постепенно се закриват населените места, няма образование-няма хора. Малко е разстоянието от липсата на равен достъп до образование до ранното напускане на училище, а по-късно до тотално negliжиране на образованието. Резултатът: намаляване на населението в определени градове и населени места, отлив на млади хора след основно образование към по-големите градове.

С нашето изследване търсим субективните нагласи, субективния фактор, не правим статистика. Преди всичко питаме за това какво си мислят младите хора, вкл. ученици и студенти, не само за себе си, но и за общата ситуация и атмосфера; как се формира тяхното усещане по отношение на различните процеси, защото то се повлиява от средата, от родителите, от училището, от медиите и понякога личното мнение се преориентира в съответствие с всичките тези влияния. Очевидно е, че младите хора са съвсем наясно, че със своето поведение могат да генерират или могат да спомогнат за преодоляване на демографските проблеми.

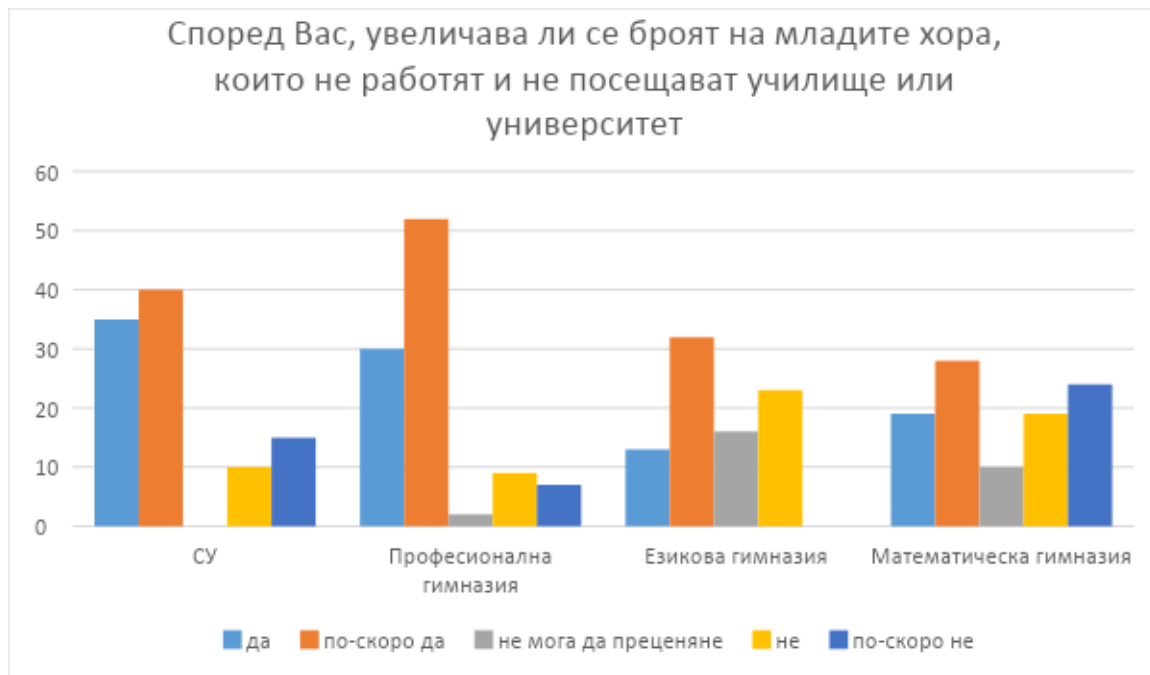
Само за сведение прилагаме картата на закрити училища в страната през последните години.

Наличието на училище в населеното място задържа жителите му, те реализират своя труд на това място, в региона и миграцията намалява. Обикновено това са млади семейства, които се задържат в регионите си и разпределението на населението по региони придобива по-устойчив характер. Образованите млади хора са сериозен икономически и социален ресурс, който се влива в трудовия пазар на региона, повишава неговата ефективност и води до икономически растеж на региона. Училищата се превръщат в центрове за местно и регионално развитие при добра местна и регионална политика. Постигнатото образователно ниво е променлива, също толкова важна, колкото възрастта и пола, по отношение на променящия се брой на населението и структурите и връзките му с устойчивото развитие. Повишеното образователно ниво провокира инвестиции и допълнително развитие, което от своя страна осигурява пълноценно оползотворяване и на други /освен човешкия / ресурси в региона. Наличието на образовани, особено млади хора, подобрява средата за развитие на

предприемачество, вкл. в земеделието и това е от съществено значение за крайните региони, т.н. периферия. Крайният резултат е намаляване на бедността, маргинализацията, обезлюдяването.

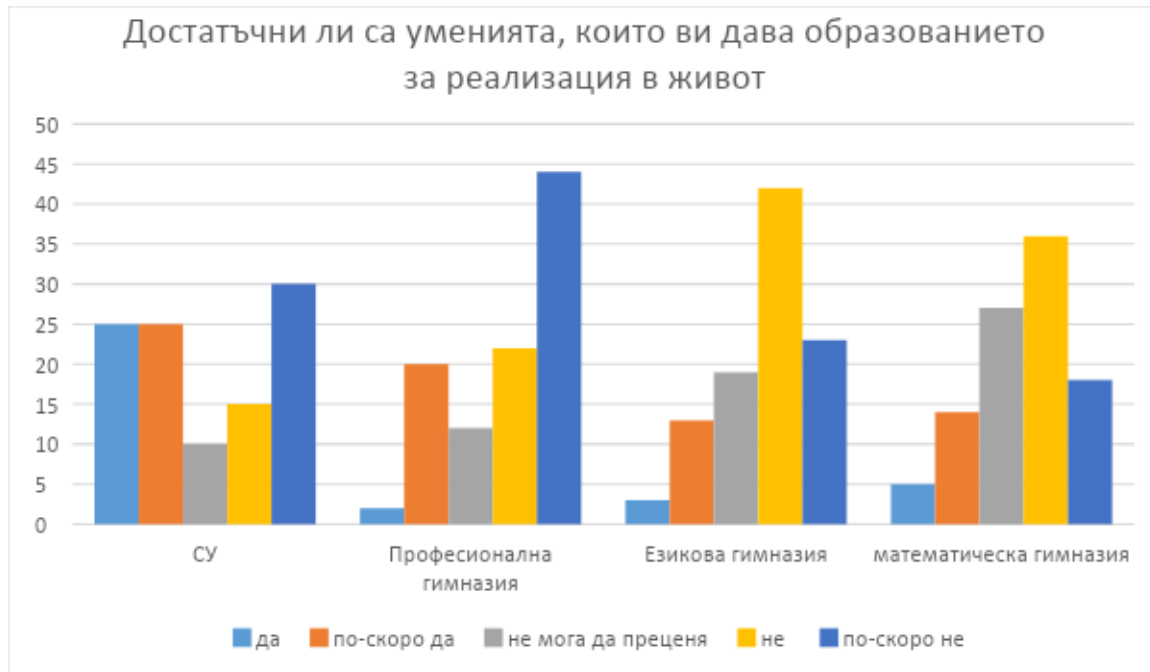
Тревожен елемент в процесите на обществено развитие е фактът, че нараства тенденцията за увеличаване броя на млади хора, които не посещават училище /университет и не работят. Този факт отсъства от официалните статистики, но той се усеща в обществото.

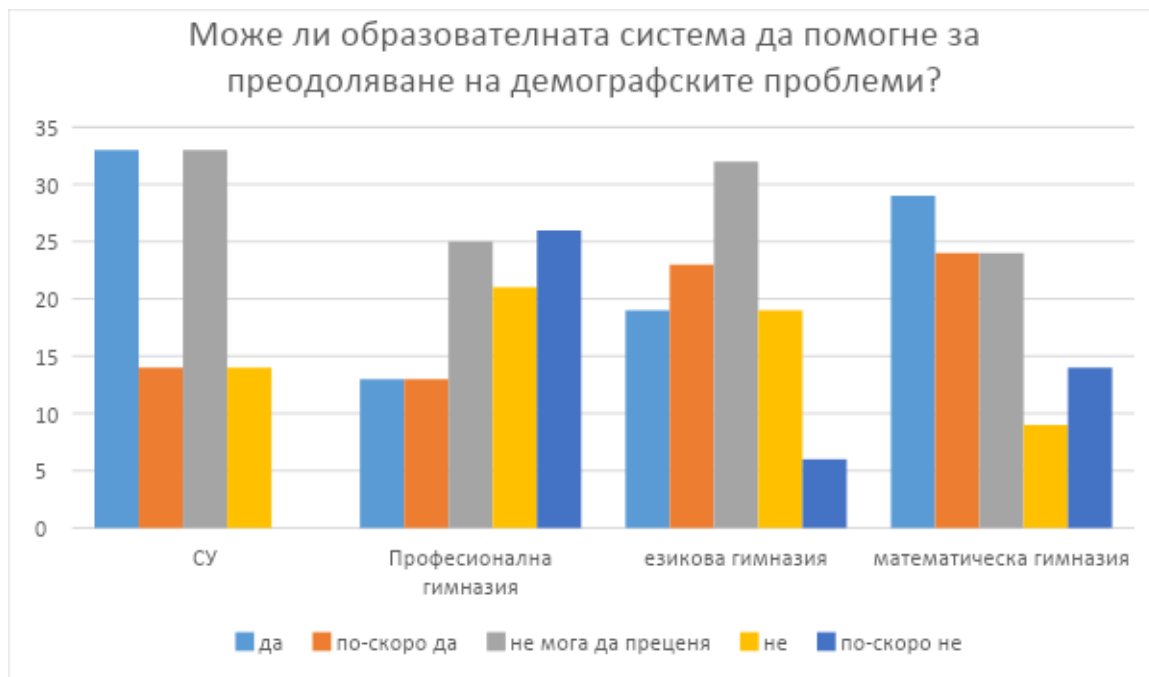
Тук се очертава интересно влияние на вида училище и региона. Усещането и нагласите на младите хора се определят от тясната окръжаваща среда, от разговорите в нея, но и от връзката с работодатели, бизнес. Едно друго проучване показва, че 25% от младите са пасивни. Не търсят още работа, защото пазарът на труда е свит, работодателите не предлагат. Или не търсят поради личната си леност, отчужденост, предпочитат да се оплакват, вместо да са активни и гъвкави. Напуснали са училище по различни причини и не искат да се завърнат. Обобщено, бедата е за 29% от младите. Не са всички, както говорят нихилистите. Но и съвсем не са малко – това са почти 1/3 от младите. Те споделят с болка, че се справят само ако получават помощ, разчитат на нечия благотворителност, примирили са се, че не могат сами да се справят. Сред тях има 3,4%, които са се обезверили, психически са се отказали да се борят, не полагат лично усилие – те казват „не виждам как ще се справя”? Като се има предвид, че образованието като цяло подготвя всеки индивид за включване в живота след навършване на съответната възраст и формира бъдещия участник в обществения живот на държавата, то отказът от образование води до формиране на социално неангажирани, незаинтересовани от развитие на региона и държавата хора, формирането на група, паразитираща върху резултатите от труда на останалата част от населението. Този процес заслужава специално изследване, защото има риск от маргинализиране и то на определена млада прослойка от обществото, което е загуба на човешки ресурс.

Има елементи вътре в самата система на образованието, които имат сериозно съотнасяне с демографските процеси и това е качеството на образование, нивото на знанията и уменията, с които излизат възпитаниците от системата на образование.

Недостатъчните знания и умения, несъответствието с изискванията на пазара на труда, недостигът на практическата подготовка за реализация на пазара на труда са фактори, които индиректно влияят върху демографските процеси .

Това определя и разбирането на младите хора, че образованието играе определена роля в демографските процеси и подобряването на някои от неговите елементи може да повлияе положително върху тях. Естествено без конкретика на този етап, но е много важно, че те осъзнават задачите на образованието, както и собственото си участие в тази посока.

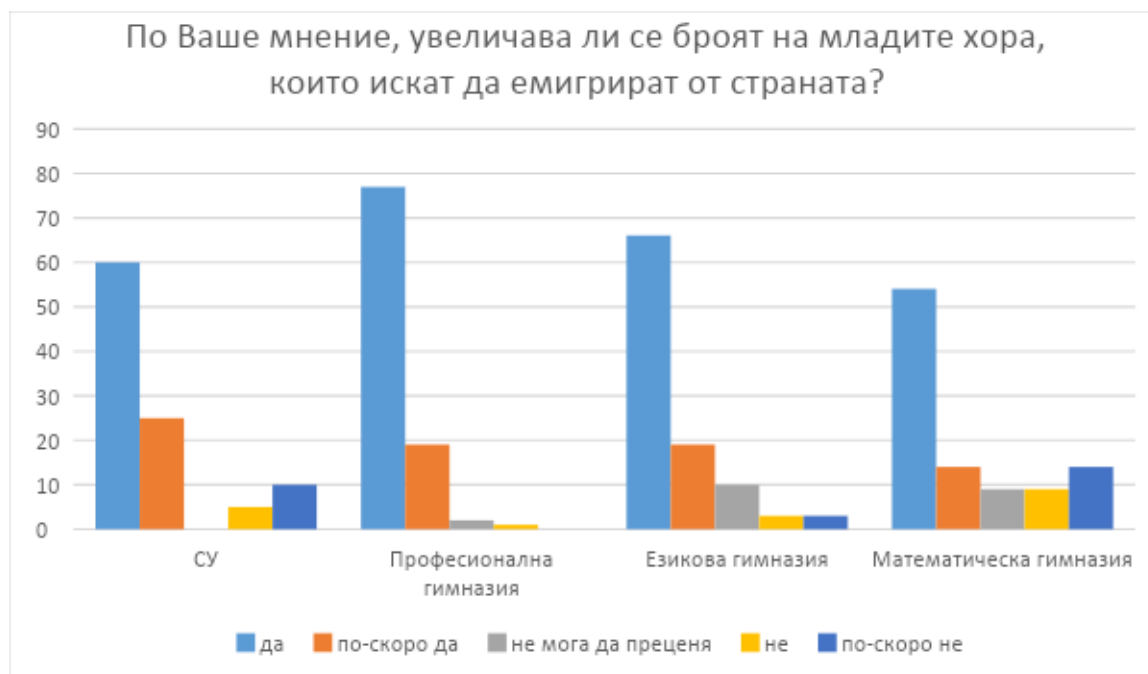
Образованието играе съществена роля при миграционните процеси. От една страна вътрешната миграция от по-малки населени места и градове към по-големи, поради изтъкнати по-горе причини /липса на училище, ниско качество на образованието/. От друга страна желанието на много млади хора да продължават образованието си след средно или висше училище в чужбина и малък брой на завръщащите се след това в България. Както във всички данни, така и по този показател има разлика в мнението на учениците. Най-сериозна тенденция за обучение в чужбина показват ученици от езикови гимназии. Безспорно знанието на езика е определящ фактор, но се налага и мнението, че някои елементи от работата в училище, свързана с формиране на национални ценности, самочувствие и принадлежност не са толкова силни за да мотивират учениците да останат да се обучават в България. Немаловажни са факторите, които учениците изтъкват като мотиви за своите решения да се обучават в чужбина – ниско заплащане в България, липса на подходящи работни места, несъответствие между квалификацията и изискванията на бизнеса, корупция, организационни проблеми. Отново става дума за необходимото синхронизиране между бизнес и младия трудов ресурс – и като насрещни представи за нещата, и като ценностен профил, и като оценки за наличните практически възможности за инициативност и творчество, за бизнес иновация и предприемачество. Отново става дума за синхрона или разминаването между субективни нагласи и обективно предоставените на младите възможности да получат съответно обучение и знания, практическа подготовка и умения, вкл. по ключови компетентности. Набор от много фактори върху които си струва да се мисли и действа. Безспорно това са образователни проблеми, свързани с невзаимодействието между бизнеса и образованието, за осигуряване на съответствие, както и нарушените зони на социалната система и пазара на труда, който е в невъзможност да осигури подходящи за съответните квалификации работни места.

Вашето предпочитание за продължаване на образованието или реализация след завършване

	След средно образование			
	СУ	Професионална гимназия	Математическа гимназия	Езикова гимназия
Българи	93,6	92,1	69,5	48,4
Чужбина	6,4	7,8	30,5	51,6

Какво е усещането на младите хора към миграцията на техни връстници или общо млади хора към чужбина също трябва да се вземе под внимание. Тук разбира се намесват не само образователни проблеми, тук има социални, регионални и други елементи, но трябва да се отчита мотивиращото значение на тази тенденция и влиянието на този показател върху психиката и общата нагласа на младите хора. Намесва се естествено и средата, която формира една част от нагласите – какво слушаме по телевизията, как изходът от проблемите ни е Терминал 2, положителните реклами, които представят чужбина като рай...

Изследването дава информация как мислят младите хора, какво очакват и какво получават в днешната ситуация, каква е степента на тяхната удовлетвореност или на страхът и предпазливостта им пред новото, доколко те имат самочувствие или са притеснени да участват в развитието на бизнеса и икономиката чрез капацитета на своите лични и поколенчески знания и умения, мотивация и жизнена енергия.

Както всички взаимодействия и при взаимодействието образование - демография има както положителни, така и отрицателни страни. По-високото ниво на образование може да предизвика Миграция към големите градове; Обедняване на населението в

крайните региони; Липса на инвестиции извън големите градове; Съсредоточаване на населението в големите градски центрове; Намаляване броя на малките фирми и малките земеделски стопанства, което изкривява производствения пазар и пазара на труд, намаляване раждаемостта поради по-високата еманципираност на жените и др.

Но отчитайки тези опасности, образованието е зоната, в която могат да се формират нагласи, както стана ясно в началото, които да намалят този натиск и да балансират демографията. За целта обаче, управлението на образованието трябва да се обърне към тези точно елементи и да не си затваря очите пред положителните страни на това взаимодействие

- ✓ Образованието – отговорната система за подготовка на човешкия ресурс /ключов ресурс за национално устойчиво икономическо развитие и стабилна демография/
- ✓ Образованието – отговорна система за регионалното развитие и преодоляване на неравенствата
- ✓ Образованието - отговорна система за формиране на иновационния потенциал на страната